

BUDAPEST NÉPESEDÉSI VISZONYAI NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSOK TÜKRÉBEN
1945-1970

Az elmúlt negyedszázad alapvető társadalmi változások időszaka volt Magyarországon és ennek alapján, ezzel szoros kölcsönhatásban, jelentős gazdasági fejlődés jellemezte. A társadalmi-gazdasági viszonyok demográfiai kihatásai tükröződnek Budapest arculatában, a főváros szerepkörének módosulásában az ország gazdaságának különböző területein, a főváros lakosságának életkörülményeiben.

Budapest népesedési viszonyainak áttekintésénél, az azt befolyásoló tényezők kihatásainak kutatásánál a főváros országán belül elfoglalt helye képezhet elsősorban kiindulási alapot. Mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy Budapesten él az ország lakosságának csaknem 1/5 része. Az 1970. január 1-i népszámlálás adatai szerint az ún. lakónépesség¹ 2 001 083 főt tett ki. A népesség ilyen magas foku tömörülése az országán belül egyetlen városban, kevés államban fordul elő. Az európai nagyvárosok közül jelenleg csak néhány város népességi aránya haladja meg (pl. Bécsé), illetve közelíti meg. Ezekben a városokban azonban csökkenő irányzatot mutat az utóbbi évtizedek alatt a népesség-koncentráció. Ezzel szemben Budapesten még a legutóbbi évtized során is további koncentráció növekedés volt tapasztalható.

Tulajdonképpen nem önmagában a budapesti népesség számszerű nagysága érdemel külön figyelmet, hiszen a 2 milliós nagyságrend a nagyvárosok sorában még nem kiemelkedő. Számszerűleg ilyen nagyságú lakosság életkörülményeit - a kor színvonalán - biztosító feltételek a város jelenlegi területén is részben adottak, illetve megteremthetők. Sokkal inkább figyelemre méltó a lakosság gyarapodásának folyamata és az ezt tápláló belső és külső tényezők szerepe, amelyek a népesség összetételét, a főváros gazdasági fejlődésének irányát, az életkörülmények alakulását befolyásolják.

Ezzel összefüggésben mindenekelőtt a fővárosnak a gazdasági és szellemi életben elfoglalt központi szerepkörére utalok, amely a magas népesség-koncentráció létrehozásának és egyben következményének is tekinthető.

Budapest aktív keresői 1970-ben 22 %-os arányt képviseltek az országán belül, tehát nagyobb, mint népességének száma. A legfontosabb gazdasági ágazatban, az iparban még magasabb, 27 %-os ez az arány, a szállításban 26 %, a kereskedelembe 33 %, az egészségügyi, szociális és kulturális ágazatokban 29 %, a közigazgatásban, a pénzügyi és egyéb szolgáltatásban 32 %. Ha ezeket az arányokat áttekintve, figyelembe vesszük azt is, hogy a gazdasági ágazatok Budapesten jelentős számu vidéki lakóhelyű munkavállalót is foglalkoztatnak (például az ország ipari keresőinek 34 %-a dolgozik fővárosi üzemekben), akkor kiderül, hogy Budapest sulya és jelentősége még a saját lakosságának magas gazdasági aktivitásából származó szintet is túlszárnyalja. Különösen azért, mert az általános gazdasági fejlődés alapját képező ágazatban foglal el vezető helyet, kiváltképpen a gépiparban.

Teljesen nyilvánvaló tehát, hogy az elmúlt negyedszázadban a szocializmus gazdasági alapjainak megteremtését célzó ipari fejlődés meggyorsítása erősítette a főváros gazdasági vonzását a munkaerő területi eloszlásában.

A gazdasági fejlődés és ezzel az életkörülmények javulása törvényszerűen vonja maga után a harmadik szektor bővülését, az infrastrukturális ágazatok munkaerőigényének erősödését is. A fejlődés későbbi szakaszában tehát a külső vonzás mellett belső gazdasági átcsoportosulás folyamata is megindul, a foglalkozási átrétegződés olyan kihatásaival együtt, amelyek a népesség demográfiai összetételének több jellemzőjét érintik.

A fővárosi népesedési viszonyoknak olyan oldalaival kívánok foglalkozni, amelyek a népmozgalmi eseményeknek a demográfiai helyzetre gyakorolt hatását érzékeltetik, különös

1

A népszámlálás fogalmai szerint a lakónépességbe tartoznak: az adott területen állandóan bejelentett (és másutt ideiglenes bejelentővel nem rendelkező), valamint az ideiglenesen bejelentett személyek.

tekintettel a város fejlődését és lakóinak életét alapvetően befolyásoló gazdasági környezetre.

- - -

I. A budapesti népesség-koncentráció folyamata és tényezői

I. Az ország népességének területi eloszlásában 1949 után bekövetkezetti változások gazdasági tényezőkkel kapcsolatosak, ezen belül is alapvetően az iparosítással függenek össze. A népesség száma jelentősen növekedett az iparilag fejlettebb kerületekben, amellett, hogy az iparilag elmaradottabb megyék és körzetek fejlesztésének meggyorsítására is eredményes intézkedések történtek.

Az iparosítás, amely jelentős munkaerővonzást támaszt, új telepítéssel ugyanugy, mint a meglévő ipari bázis bővítésével, elsősorban a városok népességét gyarapította, a szociális, kulturális, kommunális létesítmények fejlesztését vonta maga után, egyezőval az urbanizáció folyamatát vitte előre. Ezt a folyamatot érzékelteti a városi népesség növekedése. A városokban összeirt népesség aránya az 1949. évi 38 %-ról 1970-ig 45 %-ra emelkedett.

A népességszám változása (%)

Települési típus	1949	1960	1970
Városok	100,0	117,6	131,8
Községek	100,0	102,6	100,1
Együtt	100,0	108,2	113,6

Az urbanizáció előrehaladása természetesen a budapesti népességkoncentráció erősödését is jelentette, különös tekintettel iparára és annak munkaerő vonzására.

Ez a vonzás az ország más területeivel szemben fennálló fejlettségi színvonalkülönbség pozitív értékéből származott, továbbá az iparfejlesztésnek - különösen az 50-es évtizedben alkalmazott - túlnyomórészt extenzív módszereiből. Az extenzív módszerek alkalmazása nyilvánvalóan legkönnyebben járható utját jelentette az iparfejlesztésnek abban az időben és addig, amíg az ország más területein felszívható munkaerő állt rendelkezésre. A Budapestén települt ipar foglalkoztatottjainak száma az 1949. évi 362 000-ról 1960-ig 597 000-re növekedett, nagyobb mértékben, mint a fővárosi lakosság ipari keresőinek száma. Pedig ez utóbbi is nagyrészt a vidéki munkavállalók bevándorlásából táplálkozott, olyan mértékben emelve Budapest népességszámát, hogy az országon belüli aránya is magasabb lett.

Mint ahogyan az urbanizáció folyamatának mozgató rugóit sem lehet kizárólagosan a gazdasági tényezőkre leszűkíteni, a fővárosi népességkoncentráció növekedésének tényezőit is hiba volna egyedül az ipar szerepére korlátozni. Azért is, mert a fővárosi bevándorlás még a 60-as évtized második felében is folytatódott, amikor a Budapestén települt ipar létszáma már csökkenő tendenciát vett fel. Igaz, hogy a bevándorlás is mérséklődött, Ennek részletesebb taglalásába azonban itt most nem bocsátkozom bele, a tanulmány későbbi részében fogom érinteni, a vándormozgalom és a fővárosi népesség foglalkozási rétegződésének bemutatásánál. Annyit azonban már most megjegyzek, hogy Budapest népességének aránya az országon belül - a népszámlálások "jelenlevő" népességszámát tekintve - az 1949. jan. 1-i 17,3 %-ról - 1970. jan. 1-ig 18,9 %-ra emelkedett, a lakónépesség aránya pedig ennél is magasabb, 19,4 %-os értéket ért el.

2. Az európai nagyvárosok közül kevés mutat fel olyan mértékű népességnövekedést, mint Budapest. 1949-től 1970-ig a főváros népessége a jelenlegi területen 355 000 fővel, 22 %-kal szaporodott. Az ugynevezett lakónépesség növekedése még ennél is nagyobb, mivel sokan telepedtek le a fővárosban ideiglenes jelleggel. (A lakónépesség száma 1970. január 1-én 2 001 083 fő volt.) Ideiglenes bejelentéssel 175 000 ember lakik Budapestén, kétszer annyi, mint 1960-ban. Ezekben az adatokban elsősorban a gazdasági vonzás tükröződik,

de nem szabad megfeledkezni a főváros kulturális szerepköréről sem. Az ideiglenes jelleggel történt beköltözések mögött ugyanis nagyjából munkavállalási okok húzódnak meg, de szép számban tanulnak vidéki fiatalok Budapest közép- és felsőfokú oktatási intézményeiben is.

Az európai városok népesedési viszonyaiban ugyanúgy tükröződnek a gazdasági helyzetükből adódó jellegzetességek, mint a magyar főváros esetében. Továbbá a lakosság életkörülményeiben bekövetkezett változások is éreztetik hatásukat és mindazok a folyamatok, amelyek az adott ország gazdasági és társadalmi fejlődése során végbemennek. A külföldi nagyvárosok egy részénél hasonlóan jelentős népesség-koncentráció figyelhető meg, különösképpen azoknál, amelyek a II. világháború alatt népességvesztéseket szenvedtek. Az újjáépítés, a gazdasági rekonstrukció különösen a II. világháború utáni években és az 50-es évtizedben nagy népességgyűjtő erőt kölcsönözött ezeknek a városoknak. Az építkezésekkel és munkaalkalmak teremtésével nagyszámú népesség beáramlása kezdődött meg, amely a nagyvárosok egy részénél - a gazdasági fejlődésnek az egész országban megmutató gyorsulásával és az ezzel együtt jelentkező urbanizációs folyamattal együtt - a későbbi években is tovább tartott.

Ebbe a csoportba tartozik többek között az újjáépülő Varsó, az erőteljes foglalkozási átrétegződés középpontjába került Belgrád, a háborús veszteségek pótlása után gyors gazdasági fejlődést felmutató nyugatnémet nagyvárosok jelentős része. E városok népességszámának nagymértékű gyarapodásáról tanuskodnak a következő statisztikai adatok.

Egyes külföldi városok népességszámának alakulása

	Népesség- szám	Növekedés	
		1 000 fő	%-ban
Belgrád			
1953. III. 31.	470		
1969. VI. 30.	772	302	64,2
Hamburg			
1951. XII. 31.	1 614		
1970. XII. 31.	1 811	197	12,2
München			
1950. IX. 13.	832		
1971. XII. 31.	1 338	506	60,9
Köln			
1950. IX. 13.	595		
1970. XII. 31.	862	267	44,9
Frankfurt am Main			
1950. IX. 13.	532		
1970. XII. 31.	667	135	25,4
Varsó			
1950. XII. 31.	804		
1970. XII. 31.	1 309	505	62,8

A felsoroltakhoz hasonlóan népességnövekedés figyelhető meg több skandináv nagyvárosnál is. Pl. Göteborg népessége az utóbbi két évtizedben majdnem 100 000 fővel (26,1 %-kal) szaporodott, de Helsinki és Osló népgyarapodása is számottevő. A népességtörmörülés a nagyvárosokban általában együtt járt, kevés kivételtől eltekintve, a környéki települések lélekszámának felduzzadásával is, tehát a nagyvárosi agglomerációk kialakulásával és bővülésével. A környéki népesség növekedése és a vonzásközpontjához való kötődése több város esetében a közigazgatási egyesítést is maga után vonta. Lényegében Budapesten is ilyen folyamat állomásának kell tekinteni az 1950. január 1-i közigazgatási területbővítést, amelynek következtében területe két- és félszeresére, lakossága pedig másfél-

szeresére emelkedett. (A magyar főváros korábban említett 22 %-os népesség-gyarapodása már teljes egészében a megnagyobbodott területre vonatkozik. Egyes külföldi városoknál ismertetett népességszaporodásban azonban részben területbővülések is szerepet játszottak.)

A nagyvárosok népesedési viszonyainak alakulásában, az előzőekben felvázoltaktól eltérő tendencia is megfigyelhető a városok egy másik csoportjában. Ezekre az a jellemző, hogy az elmúlt két évtized alatt (1951-1970) lakosságának száma csökkent a jelentős vándorlási veszteség miatt. Az angol városok közül például London, Birmingham, továbbá Párizs, Koppenhága; a legutóbbi évtizedben pedig többek között Stockholm, Hága.

A népességmozgás okainak kutatása minden város esetében elmélyült, alapos tanulmányozást igényel, a városi gazdaságban és környezetében jelenlevő és hatásukat érzető tényezők bonyolult kölcsönhatásának felderítése céljából. Erre a tanulmány keretei nem adnak módot, sőt a választott téma sem enged ilyen hosszulegzetű kitérőt. Mégis legyen szabad utalni olyan jelenségekre, amelyekkel a nagyvárosok fejlődésében, hol előbb, hol utóbb számolni kell, a népességtömörülés bizonyos fokán. A nagyvárosi életkörülmények nem kívánatos tényezői (az "urbanizációs ártalmak"), és az emberek egészségesebb környezetbe való törekvései között jelentkező konfliktus kiéleződéséről van itt szó. A lakosság magatartását letelepedési helyének megválasztásánál, a gazdasági indító okok mellett befolyásolhatja az is, hogy a városépítés törekvései milyen eredményesek a "városi ártalmak" elleni küzdelemben, továbbá a népesség áttelepülését segítő, vagy fékező tényezők (a letelepedési lehetőségek és a kommunális ellátás színvonala a város környékén, a közlekedési viszonyok) milyen irányú hatást fejtenek ki.

A népesség kifelé irányuló mozgása már tendenciaként jelentkezik az európai nagyvárosok egy részénél és az agglomeráció bővülése irányában hat, legalább is a népesség területi eloszlását tekintve az agglomeráción belül. Londont említem, mint a folyamatot jól bemutató példát, E. J. Thompson, angol statisztikus és közgazdász tanulmánya alapján². Az 1971. évi népszámlálás azt mutatja, hogy az állandó népesség száma a maximumot jelentő 1939. évi 8,6 millióról 7,4 millióra esett vissza. 1961 és 1971 között 558 000 fő volt a veszteség. A vándorlás jelentős része (1965-1966-ban 46 %-a) a Nagy-London körüli gyűrűbe irányul. A tanulmányból idézve: "A letelepedni szándékozók ezeken a részekén alacsonyabb áron vehetnek házat, mint Nagy-Londonban, s családjukat kellemes, vidéki környezetben helyezhetik el. Saját maguk számára pedig a munkavégzés lehetősége (Nagy-Londonban) - ingázással - továbbra is biztosítva van."

Kevés értékelhető információ áll rendelkezésre arról, hogy a bemutatott példában jelentkező tendencia, és a mögötte meghúzódó okok más nagyvárosoknál, amelyek szintén népesség veszteséget mutatnak, milyen mértékben érvényesülnek. Az 1960 és 1970 közötti évtizedben azonban egyre több nagyvárosnál tapasztalható kivándorlás, amelyek korábban a lakóhely változtatások célpontjai voltak. Ugyanakkor az agglomerálódás folyamatának előrehaladása egyre szélesedő körben, világosan érzékelhető.

3. A magyar főváros az elsőként említett csoportba sorolható, a II. világháború alatt bekövetkezett népességveszteségének gyors pótlásával és az ezt követő két évtized erőteljes ütemű népesség-koncentrációjával.

A háború után a helyreállítással és a termelőmunka megindulásával párhuzamosan megkezdődött a lakosság visszavándorlása a fővárosba. De még 1949-ben sem érte el a háborús időszak alatt észlelt népességszámot, amely a hadipari termeléssel és a harci eseményekkel összefüggésben jelentősen felduzzadt. 1949-ben 1 590 ezer lakost számlált a főváros a jelenlegi, megnagyobbodott területet figyelembe véve, 7,2 %-kal kevesebbet, mint 1941-ben.

Az 1950 utáni évtizedben erőteljes népgyarapodás volt jellemző a fővárosra, amely csak az ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatos vándorlási veszteség miatt maradt alatta a legnagyobb ütemű növekedést felmutató időszakok népesség-gyarapodásának. Budapest lakosságának számszerű szaporodása a 60-as évtizedben is tovább folytatódott, üteme azonban mérséklődött.

² A vándorlási áramlatok strukturája és hatása Nagy-London népességére. The structure of migration streams and effects on Greater London's population. 1972. június. Városi Statisztikusok Nemzetközi Szövetségének (IAMS) kongresszusa, Helsinki.

A népességszám alakulása ^{a)}
1941-1970

Időpont	A népesség		Időszak	Tényleges növekedés ill. fogyás (-)	
	száma	az 1941. évi népesség %-ában		szám szerint	%-ban
1941. jan. 31.	1 712 791	100,0			
1949. jan. 1.	1 590 316	92,8	1941-1948	- 122 475	- 7,2
1960. jan. 1.	1 804 606	105,4	1949-1959	214 290	13,5
1970. jan. 1.	1 945 083	113,6	1960-1969	140 477	7,8

a) A népszámlálások "jelenlevő népesség" adatai.

A népesség számának alakulását befolyásoló népmozgalmi események közül Budapesten mindig a külső tényezők voltak a meghatározók. A lakosság be- és elvándorlása minden időszakban nagyobb változásokat eredményezett, mint a természetes szaporodás, vagy fogyás. Ez a megállapítás még azokra az évtizedekre is vonatkozik, amikor a népesség természetes reprodukciója erőteljesebb volt, és a születési arányszám - nemzetközi mércét tekintve is - viszonylagosan magas értéket mutatott. Így az 50-es évtizedre is, amelynek első felében a születések számának növekedése következtében a természetes szaporodás olyan nagymértékű volt, amilyen a századforduló első évtizede óta nem fordult elő. 1960 és 1970 között pedig a bevándorlás lett a fővárosi népesség egyedüli utánpótlási forrása, amikor a természetes fogyás miatt ellensúlyozó szerepet is játszott. Ezekben az években azonban már a bevándorlók tömege is egyre apadt a gazdasági fejlettség és az életkörülmények területi nivellálódása miatt.

Budapest vándorlási nyeresége a 60-as évtizedben számszerűen így is megközelítette a legnagyobb magyar vidéki városok teljes lakosságszámának nagyságrendjét. (Az 1970. jan. 1-i népszámlálás adatai szerint a legnépesebb vidéki város, Miskolc népességszáma 172 952 volt.)

A népszaporodás források szerint

Időszak	Természetes szaporodás ill. fogyás		Vándorlási különbözet		Természetes szaporodás ill. fogyás(-)	Vándorlási különbözet
	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban		
1949-1959	84 785	5,3	129 505	8,2	39,6	60,4
1960-1969	- 17 727	- 1,0	158 204	8,8	- 12,6	112,6

II. Népmozgalmi tendenciák az elmúlt két évtizedben

1. Bár a lakosság területi mozgása alakította a főváros népességének számát meghatározó jelleggel, mégis szükséges a népszaporodás belső tényezőjével részletesebben foglalkozni, amely szoros összefüggésben a gazdasági-társadalmi viszonyokkal, hosszú távon is kihat a népesség összetételére. A fővárosi természetes szaporodás színvonalát és ennek rendkívül nagy ingadozását lényegében a születési arányszám emelkedése, vagy süllyedése befolyásolta. A halálozási arány ugyanis csak kismértékben változott, Európai viszonylatban ez utóbbi jó közepes helyet foglal el más nagyvárosokkal való összevetésben. Színvona-

lában tükröződik az a fejlődés, amely a közegészségi viszonyokban végbement az egész lakosságra kiterjedő, szervezett gondoskodás folytán. A nyers halálzási arányszám (az 1 000 lakosra jutó meghaltak száma) változatlansága (10-11 ezrelék körül) nem mond ellent ennek a megállapításnak. Nem szabad ugyanis megfeledkezni az öregkoruak részarányának növekedéséről. (A magasabb korcsoportokban lényegesen magasabb a halálzási gyakoriság az átlagosnál.) Változatlan kormegoszlást feltételezve folyamatosan javulást mutatkozik. Bizonyításul álljon itt a nyers és a standardizált halálzási arányszám alakulása.

Nyers és standardizált halálzási arányszámok

Időszak	Nyers	Standardizált ^{a)}
	halálzási arányszám 1 000 lakosra	
1940-1941 ^{b)}	12,1	12,1
1948-1949 ^{b)}	10,2	9,1
1959-1960	10,0	7,5
1969-1970	12,1	7,3

a) A standardizálás alapja a kis-budapesti népesség 1941. jan. 31-i kormegoszlása. - b) Kis-budapesti adatok.

A természetes szaporodást tehát alapvetően meghatározó születési arányszám alakulásának vizsgálatánál lényegében két fő kérdésre keresünk választ. A kérdések így hangzanak: 1. Milyenek kell itélni a budapesti élveszületési arány színvonalát nemzetközi összehasonlításban? 2. Mi okozta az arányszám rendkívül nagy ingadozását?

Az első kérdésre adott válasznál, ha az 1950-1970 közötti időszakon végigtekintünk, a szó szoros értelmében a végletek között mozgunk. Az 50-es évek első felében ugyanis a fővárosi születések száma olyan magas volt, hogy csak kevés nagyváros előzte meg a rangsorban. Méginkább így van ez, ha az öt éves átlagon belül egyes éveket ragadunk ki. Például, a "demográfiai hullám" csúcspontját jelentő 1953. évet, amikor 21,2 %-os értéket ért el, 1920 óta a legmagasabbat. A másik végletet az 1960 utáni évek jelentették, amikor a budapesti születési arányszám Európában az utolsók közé süllyedt. Erről a változásról tanusodik a következő összeállítás 12 városról, az élveszületési arányszám értékeinek rangsorát figyelembe véve (nem teljeskörű összehasonlítás alapján).

Élveszületések száma 1 000 lakosra

Város	1951-55.évek átlaga	Város	1961-65. évek átlaga
Varsó	22,9	Helsinki	17,6
Hága	18,7	Göteborg	16,0
<u>Budapest</u>	<u>17,5</u>	Hága	15,7
Helsinki	17,1	Bázel	15,0
Göteborg	15,4	Hamburg	14,4
Stockholm	14,4	Koppenhága	14,0
Zürich	13,9	Osló	13,8
Bázel	13,8	Zürich	13,3
Koppenhága	13,3	Stockholm	13,1
Osló	13,1	Bécs	12,0
Hamburg	10,6	Varsó	10,8
Bécs	7,0	<u>Budapest</u>	8,8

A születési arányszám ingadozása és ezzel a természetes szaporodás megszűnése nagyon sok tényező együttes hatásának függvényében alakult ki. A teljesség igénye és az

összefüggések, kölcsönhatások minden oldalú felderítése nélkül csak néhány - általam fontosnak ítélt - gazdasági-társadalmi jelenségre szeretnék utalni.

Mindenekelőtt azt kell említeni, hogy az 1953. évi csúcspontot elsősorban a szülé-
tesszabályozás rendeleti uton való megtiltása eredményezte, amelynek gazdasági és szociá-
lis alapjai részben hiányoztak. Később a rendelkezés hatályon kívülre helyezése természe-
tes reakciót váltott ki, nemcsak azoknál a rétegeknél, amelyekre az életkörülmények adott
fokán a gyermeknevelés gondjai, különösen a gyermekintézményekben mutatkozó hiányok
nagy terheket róttak. Jelentkezett a kihatás azoknál is, akik a problémák ismeretében most
már saját elhatározásuk alapján dönthettek gyermekeik világra hozatalának idejéről.

A születések számának visszaesésében feltétlenül szerepe van a nők fokozott mun-
kába állásának, továbbá a női népesség kedvezőtlen irányban változó kormegoszlásának is.
A szülőképes koru nők (ezen belül is a 20-29 évesek) számarányának csökkenése érezhetően
befolyásolta a születési arányszám alakulását. A 60-as évtized második felében már javult
e tekintetben a helyzet és ezt tükrözi a születések számának emelkedése.

A szülőképes koru női népesség százalékos aránya

Korcsoport (év)	1949	1960	1970
15 - 19	6,2	6,5	8,0
20 - 24	8,4	6,1	8,0
25 - 29	9,5	6,9	7,4
30 - 34	6,8	8,0	6,1
35 - 39	9,8	8,5	6,7
40 - 44	8,6	5,8	7,6
45 - 49	8,1	8,5	8,1
Együtt	57,4	50,3	51,9

A demográfiai változások mellett az életkörülmények javulása, az anyákról és
gyermekeiről való fokozottabb gondoskodás is (a nevelési terhek csökkentésével és jobb
feltételek megteremtésével) érezte kedvező hatását. Erőfeszítések történtek a gyermek-
intézmények hálózatának (bölcsődék, óvodák) bővítésére. A gyermekgondozási segély beve-
zetése pedig megteremtette annak lehetőségét, hogy az anyák - aktív kereső tevékenységük
átmeneti szüneteltetése mellett - teljes egészében anyai hivatásuk betöltésének szentelhes-
sék idejüket. A statisztikai felmérések szerint a segély bevezetése (1967. június) után eltelt
három évben a kereső szülő nők mintegy 70 %-a választotta azt, hogy a szülési szabadság
lejártá után gyermekével otthon maradt. A gyermekgondozási segély bevezetésével kitűzött
célok elérése a jövőben nagymértékben attól függ, hogy a segély összege és a szülő nők ke-
resete milyen arányban áll egymással, beleértve az egész család jövedelmi színvonalát.
(Ezt már az első években kimutatták a statisztikai megfigyelések.) A munkabérek és az árak
emelkedése miatt a segély hatásának alapos vizsgálata szükséges. További fenntartása mel-
lett (a népgazdaság teherbíró képességének megfelelő felemelését is számításba véve) a
gyermekgondozó intézmények építése marad az alapvető feladat. Ezt előtérbe helyezi - a
népgazdaság munkaerőszükségletén túlmenően - a nők társadalmi-gazdasági helyzete és igé-
nyeik is.

2. Az előzőekben már bemutattam a bevándorlások szerepét Budapest népesedésé-
ben és érintettem a népesség területi koncentrálódásának néhány gazdasági tényezőjét.
Ezekhez szeretnék itt még egy-két kiegészítést hozzáfűzni a vándormozgalom jellemzőiről.

A vándorlási nyereség, mint egyenleg mögött a népességszám többszörösét kitevő
mozgás húzódik meg.

1960 és 1969 között például, több mint másfél millió ember lakóhelyváltoztatási
célpontja volt a főváros. A beköltözők nagy része azonban csak ideiglenes lakóhelyéül vá-
lasztotta Budapestet és a későbbi években visszatért vidéki otthonába. A lakosságnak ezt a
magatartását a bevándorlások okainak és folyamatának vizsgálata világítja meg. A vidékről
Budapestre költözők nagyobb része ugyanis munkavállalással kapcsolatos okok miatt változ-
tat lakóhelyet, tehát tulajdonképpen munkaerőmozgásról van szó.

1960-1969 között például munkavállalás és a munkahelyhez közelebb költözés miatt telepedett le a fővárosban a bevándoroltak 62 %-a. A munkavállalás szerepe a bevándorlóknál még ennél is nagyobb azoknak a körében, akik csak átmenetileg jönnek a fővárosba dolgozni, tulajdonképpen családjuktól távol lakva. Ezeknek nagy része azután visszatér családjához, így nem válik véglegesen fővárosi lakossá, de a Budapest - vidék közötti mozgást növeli.

A lakóhelyét változtató lakosság magatartását tehát alapvetően gazdasági okok befolyásolják. Ez kifejezésre jut abban is, hogy a gazdasági fejlettség területi színvonalá, közelebről a foglalkoztatottság aránya (elsősorban a nem mezőgazdasági ágazatokban dolgozók számának alakulása), valamint a lakóhelyváltoztatások gyakorisága (egyenlege) között szoros összefüggés van. Adatokkal illusztrálva például: 1960 és 1965 között megyénként az 1 000 lakosra jutó vándorlási egyenleg és az aktív keresők számának változása közötti korrelációs együttható (r) értéke 0,97 volt. A foglalkoztatottság növekedése, érteve alatta ezután az aktív keresők arányának emelkedését a lakosságon belül, természetesen annyiban hat ki a népesség területi mozgására, amennyiben a munkavállaló lakosság területi megoszlása és a munkahelyek területi elhelyezkedése eltér egymástól. Ennek a különbségnek a csökkentése, a vidéki ipartelepítés (a munkahelyek közelebb vitele a munkaerőbázisokhoz) mérsékli a vándorlásokat.

A főváros vándorlási nyereségének leapadásában az 1960 utáni években az említett gazdasági okok nagy szerepet játszottak. Ne tévesszen meg bennünket az, hogy az 1950-es és a 60-as évtized egészére számított vándorlási egyenleg (amelyet az I. fejezet 2. pontjában közölt táblázatban ismertettem) ezt a mérséklődést nem mutatja. A budapesti vándorlási nyereség ugyanis igen nagy mértékben ingadozott az elmúlt két évtized folyamán. Az 50-es években az ipari munkahelyek száma ott nőtt jelentősebben, ahol már fejlett ipari bázis volt. 1949-1952. években évi átlagban 36 000 fő volt a főváros vándorlási nyeresége, a vidéki ipar fejlesztése ellenére is, ami még nem tartott lépést a munkaerő-kinálattal. Budapesten pedig az iparfejlesztés lényegében az extenzív bővítés útján haladt.

Ilyen körülmények között adminisztratív szabályozással (1953-54. években Budapesten a letelepedést hatósági engedélyhez kötötték) sikerült ugyan a feláramlást átmenetileg mintegy a harmadára leszorítani, a korlátozó rendelkezések megszüntetése után azonban a bevándorlás még magasabbra emelkedett (1960-ban 42 000 volt a vándorlási nyereség). Az 1960-as években azonban, különösen az évtized második felében, az iparfejlesztés erőteljesebb területi decentralizálása már felére mérsékelt a Budapestre történő bevándorlást.

Tulságosan leegyszerűsíteni azonban az okok elemzését, ha a budapesti bevándorlások csökkenő irányzatát egyedül az iparfejlesztés területi arányaival hoznánk kapcsolatba. Emellett nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy

- a fővárosi ipar fejlesztésében is előtérbe kerültek az intenzív módszerek, a műszaki fejlesztés, a korszerűbb üzemszervezés megvalósítása, amelyek a fajlagos élömlék felhasználás csökkentése irányában hatnak. (Erre ösztönöz a munkaerő-kinálat beszűkülése is.)
- a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után a termelősövetkezetek munkaerővonzása nagyobb lett;
- csökkent a parasztság, valamint a munkások és alkalmazottak közötti jövedelmi különbség és a Budapest-vidék közötti életkörülmények színvonal-eltérése a városok tekintetében;
- a fővárosi relatív túlnépesedésből származó problémák (pl. lakáshelyzet) nehezítik a végleges letelepedést.

Ez utóbbival kapcsolatban utalok a KSH Budapest Városi Igazgatóságának 1967. évi statisztikai felvételére, amely a bevándorlások okainak és körülményeinek vizsgálatára irányult.³ A reprezentatív statisztikai megfigyelés rámutat arra, hogy az ideiglenesen beköltöző keresőknek mintegy 60 %-a szeretne véglegesen letelepedni a fővárosban, ez azonban csak kis részüknek és viszonylag hosszú idő múlva sikerülhet. Az összeírás során megkér-

³ KSH Budapest Városi Igazgatóság kiadványa: A vándorlások szerepe a főváros népességfejlődésében (1971).

Hadházi Gyula: A fővárosi népességtömrőlés és munkaerővonzás gazdasági, szociális vonatkozásai (Területi Statisztika c. folyóirat 1968. évi 6. száma).

dezték a főváros ideiglenes lakóit, hogy mit tartanak meghatározónak letelepedésük feltételei között. A megkérdezettek 78 %-a a lakásgondjuk megoldását jelölte meg elsődleges feladatnak. Jellemző, hogy a lakást, vagy ingatlant vásárlók is mintegy 6 évet töltenek el Budapesten ideiglenes bejelentéssel.

A fővárosi bevándorlások csökkenő tendenciája mellett is vándorlási nyeresége van még a fővárosnak, bár sulypontja áttevődött a város környékére. A vidéki munkavállalókra - az ipar intenzív fejlesztése mellett is - szüksége van Budapestnek. Bizonyos szakmákban, különösen a nehéz fizikai munkát igénylő területeken kicsi a belső munkaerő kínálat. Több ágazatban, közöttük a lakosság ellátása szempontjából fontos kommunális, szolgáltatási üzemeknél, a kereskedelem egyes területein foglalkoztatottak számának növelésére volna szükség.

A beköltözések ugyanakkor növelik az infrastrukturális igényeket és a harmadik szektor bővítése jelentős fejlesztéseket kíván, elsősorban lakásépítésben és a közművi szolgáltatások növelésében. Pontosan ott, ahol a jelenleg már Budapesten élő lakosság ellátását is magasabb szintre kell emelni. A főváros III. 5 éves terve tartalmazza ezeket a fejlesztéseket, amelyek megvalósításához a kormány pótlólagos eszközöket bocsát rendelkezésre.

III. A fővárosi népesség demográfiai arculatának és gazdasági aktivitásának változása

1. A budapesti lakosság demográfiai jellemzőit - a természetes népmozgalmi jelenségek mellett - a migráció folyamata alakította. Részben erre vezethető vissza, hogy a fővárosi népesség korösszetétele az országban belül sajátos vonásokat mutat: Az alacsony születési arány (sőt egyes években a természetes szaporodás hiánya) nem teszi lehetővé a produktív korból kiöregedők belső forrásból való pótlását. A munkaképes korúak viszonylag magas részarányát csak a bevándorlás tartja fenn, bár egyre csökkenő erővel. A bevándorlás ugyanis javítja a korösszetételt - az adott időszakot tekintve -, hiszen a beköltözőknek több mint 4/5-e munkaképes korú. (Utalok a bevándorlások okaival és céljával kapcsolatban az előző fejezetben elmondottakra.) Az öregkorúak aránya lényegesen a vidéki fölött van, különösen a női népesség átlagon felüli jelenléte miatt, akik általában tovább élnek, mint a férfiak.

A népesség "öregedése", amely már a század első felében is megfigyelhető volt, az utóbbi 2 évtizedben még érezhetőbbé vált. A 60 éven felüliek aránya az 1949. évi 11,4 %-ról 1970-ig 19,4 %-ra növekedett. Kétségtelen, hogy ebben nagy szerepe van az egészségügyi viszonyok javulásának. Vessünk egy pillantást a meghaltak átlagos életkorának alakulására, amely ezt ékesen bizonyítja:

Meghaltak átlagos életkora (év)

Nemek	1938 ^{a)}	1950	1970
Férfiak	47,1	51,0	63,4
Nők	50,8	56,4	69,0

a) Kis-budapesti adatok.

A népesség átlagos életkorának emelkedése, vagyis az öregkorúak nagyobb aránya a korra jellemző, általános jelenség, amely az európai nagyvárosoknál is megfigyelhető. Az is megállapítható, hogy a városok népességének kormegoszlását a lakosság költözései jelentékenyen befolyásolják.

Más országok nagyvárosainak adatait tanulmányozva a következő általános megállapítások tehetők:

- a) A bevándorlás, mint munkaerő utánpótlási forrás, javítja a produktív korúak arányát, legalábbis fékezi ennek a korcsoportnak a részarány-csökkenését. Azokban a városokban, ahol erőteljes a bevándorlás, a produktív korúak aránya viszonylag magas és a népesség elöregedése közepes mértékű, bár a folyamat előrehalad. Ide tartozik többek között Varsó, Helsinki, és maga Budapest is.

- b) Az idősebb korúak részaránya lényegesen az átlagos szint fölött van azokban a városokban, amelyekből a lakosság nagy számban költözik ki. Az elvándorlók tulajdonképpeni része ugyanis produktív korú. Ilyen jelenség figyelhető meg például Koppenhágában, Stockholmban, Zürichben. Nagyon érdekes, hogy Hamburgban is érezhető már az elvándorlás hatása a 60-as évtizedben, holott az 50-es években még jelentős népességnövekedést mutatott és emiatt az I. fejezet 2. pontjában az erősen növekvő népességű városok között szerepelt.
- c) A gyermekkorúak arányát általában mindenütt a belső tényezők, a reprodukció mértéke határozza meg. A népesség területi mozgása ugyanis kisebb mértékben érinti ezt a korcsoportot, mint a munkaképes korúakét, azoknál a személyeknél, akik ideiglenes jelleggel, munkavállalási szándékkal, családjuk nélkül változtatnak lakóhelyet. (Budapesten például a 60-as évtizedben ideiglenes jelleggel beköltözők között a munkaképes kornál fiatalabbak csak mintegy 4 %-ot képeztek.)

A népesség kormegoszlása (%)

Város		0-14	15-59	60-
		évesek részaránya (%)		
Budapest	1949	18,0	70,6	11,4
	1970	14,3	66,3	19,4
Hamburg	1950	19,6	63,7	16,7
	1970	18,3	58,1	23,6
Helsinki	1960	23,2	66,5	10,3
	1969	20,2	65,5	14,3
Koppenhága	1950	21,6	63,9	14,5
	1970	15,4	59,3	25,3
München	1950	17,3	68,0	14,7
	1971	15,9	59,5	24,6
Stockholm	1951	20,3	65,3	14,4
	1969	15,4	62,7	21,9
Varsó	1950	21,2	69,4	9,4
	1970	17,7	66,6	15,7
Zürich	1950	17,3	69,1	13,6
	1970	14,8	63,2	22,0

2. Budapesten a munkaképes korú lakosság viszonylag magas aránya mellett kiemelkedő a gazdasági aktivitás foka, és lényegesen felülmúlja a vidékét is. A népesség gazdasági aktivitása nemzetközi mércével nézve is az élenjárók közé tartozik. Kevés az az ország, amelyben az aktív kereső tevékenységet folytatók részaránya az egész népességszámmon belül eléri az 50 %-ot.

Emellett Magyarországon, így Budapesten is, a népesség elég jelentős hányada inaktív keresőnek minősül, tehát valamilyen önálló jövedelemmel rendelkezik, bár nem dolgozik. Ez összefügg a nyugdíjazás korhatárával (55, ill. 60 év - újabb rendelkezések szerint egyes foglalkozásoknál további korkedvezmények vannak), a nyugdíj jogosultság kiterjesztésével és 1967 óta a gyermekgondozási szabadság ill. segély bevezetésével.

Az elmúlt 20 év alatt a népesség gazdasági aktivitása nagymértékben fokozódott. 1970-ben a népesség 55,2 %-a volt aktív kereső, az 1949. évi 48,2 %-kal szemben. A változásokról a következő táblázat nyújt áttekintést:

A népesség gazdasági aktivitása (%)

Év	Aktív	Inaktív	Eltartott	Népesség összesen
	népesség			
1949	48,2	5,4	46,4	100
1960	54,5	9,0	36,5	100
1970	55,2	18,7	26,1	100

Az aktív keresők aránya a munkaképes koru népességen belül 82,8 % (1949-ben 65,2 % volt), ami még kifejezöbben szemlélteti a felszabadulás óta bekövetkezett változásokat, a jelentős gazdasági előrelépést. Rámutat egyben arra is, hogy ebben az időszakban, különösen az első felében, a gazdasági fejlődés még nagyon szorosan épült a termelőmunkába bevont népesség számszerű növelésére.

Az aktív keresők számát nagymértékben gyarapították a munkábólépő nők. Az aktív kereső nők száma az 1949. évi 283 ezerről 1970-ig 517 ezerre nőtt. A nők gazdasági aktivitásának foka Budapesten már megközelíti a férfiakét. 1970-ben az aktív keresők 48,1 %-a nő volt, és egyes ágazatokban, mint pl. a kereskedelemben, az egészségügyi, kulturális és személyi szolgáltatások területén több nő dolgozott, mint férfi.

A népesség gazdasági aktivitásának mértéke annyit jelent, hogy a munkaerő forrásként figyelembe vehető népesség (a produktív koruakból leszámítva a tanulókat, inaktív keresőket) 96 % aktív kereső, tehát a főváros belső munkaerőforrása gyakorlatilag teljes mértékben ki van használva. Rövid időn belül a munkaerőforrás bővülésére nem lehet számítani belső erőből, mivel a munkaképes korba lépő korosztályok lélekszáma nem éri el a munkából kiöregedőket.

3. A népesség gazdasági aktivitásának növekedése, az általános műveltség emelésére tett társadalompolitikai intézkedések és ráfordított anyagi eszközök kihatottak a képzettségi színvonal javulására is.

A tankötelezettség felemelése 14 évre, a 8 osztályos általános iskola megteremtésével, a szakosítás és a gyakorlati képzés fokozása, a felsőfoku oktatási intézmények kaupuinak szélesre tárása a dolgozók gyermekei előtt és a tehetséges fiatalok tanulásának intézményes és társadalmi támogatása, a felnőttek továbbképzésének megszervezése mind egy-egy lépést jelentett a kulturális felemelkedés útján.

Ennek az eredményei lemérhetők a népesség iskolázottságának színvonalát jelző adatokból.

Az iskolázottsági színvonal alakulása

Év	1 000 megfelelő koru közül		
	legalább az általános iskola 8 osztályát végzett 15-X évesek	legalább érettségivel rendelkező 18-X évesek	felsőfoku tanintézeti oklevéllel rendelkező 25-X évesek
1949	442	137	44
1960	538	196	68
1970	581	286	93

Az előrehaladás és a színvonal értékelésénél figyelembe kell venni a háboru előtti népelnyomó rendszerben mutatkozó elmaradottságot, amikor negyedszázad leforgása alatt (1920-1945) a közép- és felsőfoku iskolai végzettséggel rendelkezők aránya nemhogy emelkedett volna, hanem még romlott is. (A 18 évesnél idősebb lakosságból érettségizett volt 1920-ban 12,3 %, 1941-ben pedig 10,9 %.) Az idősebbek nagyrésze 1945 után természetesen nem volt képes arra, hogy a megteremtett lehetőségekkel élve az elmaradását pótolja. Ezért

teljesen érthető, hogy ma az idősebb és a fiatalabb korosztályok képzettsége között nagyok a különbségek. (Összehasonlításul: az 1970. évi népszámlálás szerint a 18-19 éveseknek 46,6 %-a középiskolát végzett, a 60 éven felüliekből pedig csak 12,3 %.) Következésképpen a népesség iskolai végzettségének átlagos színvonala lényegesen emelkedik azáltal is, hogy az 1945 után tanult fiatalabb korcsoportok számaránya a lakosság egészén belül fokozatosan növekszik.

IV. A fővárosi népesedési viszonyok jövőbeli változását jelző tendenciák

A fővárosba irányuló bevándorlás csökkenő tendenciájával a jövőben is számolni kell. Hosszabb ideig azonban még gyarapító tényezőként fog szerepelni Budapest népesség-számának alakulásában. A bevándorlásokat ösztönzi még - a Budapest és vidék (elsősorban más városok) gazdasági fejlettsége közötti kiegyenlítődési folyamat előrehaladása ellenére - az életmódban fennálló különbség, továbbá az eltérő gazdasági szerkezet is.

A bevándorlások mérséklődése olyan irányban befolyásolja a népesség korösszetételét, hogy a produktív korak aránya csökken, az öregkorak aránya emelkedik. Ezt a tendenciát erősíti az átlagos életkor további meghosszabbodása és az alacsony születési arányszám, amennyiben a népesség reprodukciójában lényeges javulás nem következik be. A munkaképes korak arányának csökkenése - az előbb vázolt okok miatt - egyre jobban előtérbe helyezi a munkaerőforrás racionálisabb felhasználását. Nevezetesen a gazdaság (elsősorban az ipar) intenzív fejlesztéséről van szó. Olyan műszaki fejlesztésről, munkaes üzemszervezésről, amely elősegíti a munkaerő belső átcsoportosítását, előnybe helyezve az erőteljesen fejlődő és infrastrukturális ágazatok munkaerőigényeinek kielégítését. Megjegyzem, hogy ilyen irányú átáramlás már jelenleg is észlelhető. A Budapesten települt ipar foglalkoztatottjainak száma az 1968. évi 627 ezerrel 1972-ig 549 ezerre csökkent, a termelés volumenének növelése mellett. Ugyanakkor több munkavállaló dolgozik a korábbi-nál a közlekedési üzemeknél, a kommunális szolgáltatás területén.

A szükséges mértékű bevándorlást (olyan munkaterületekre, ahol a főváros belső utánpótlással korlátozottan, vagy egyáltalán nem rendelkezik) hatékonyan segítheti a budapesti letelepedési feltételek javulása. Lényeges változásra ezen a területen azonban rövid távon - még a lakásépítkezések ütemének gyorsulása ellenére - sem lehet számítani. A lakásépítkezések fokozódásával párhuzamosan ugyanis a lakásigények mennyiségileg és minőségileg is növekednek. A budapesti népességtömrődülés fokozódásának határt szabnak a városfejlesztés objektív lehetőségei is, a kommunális szolgáltatások (elsősorban a közlekedés és a közművek) elérhető teljesítményértékei a főváros jelenlegi területén, a településszerkezet meglévő adottságai mellett.

Mindezt figyelembe véve várható, hogy a vidékről történő felvándorlás egyre inkább Budapest környékére irányul, az agglomeráció külső övezetébe, ahonnan naponta budapesti munkahelyre járnak dolgozni. Ezeknek az ún. ingázóknak a száma már jelenleg is megközelelti a 200 ezer főt. Végeredményben az agglomeráció bővülésének folyamata halad előre és erősödnek a kapcsolatok Budapest és környéke között gazdasági és ellátási téren egyaránt. Az agglomeráció összehangolt fejlesztése állandóan napirenden lévő feladat, amelyet kormányrendelet is szabályoz. A távlati és középtávú fejlesztési tervek összeállításánál az agglomerációt állandóan fejlődő, változó gazdaságnak és település-komplexumnak kell tekinteni. Ebből kiindulva a fejlesztési koncepciókat időközönként szükséges felülvizsgálni, és a változó körülményekhez igazítani.

A népesség "előregedésével" kapcsolatban fokozottan szem előtt kell tartani az idősebbek sajátos helyzetét az ellátás minden területén, gondolva a nyugdíjkorhatáron túli foglalkoztatási igényekre, ezek lehetőségeinek megteremtésére is, az egyén és a társadalom érdekeinek összekapcsolásával.

CZÉTÉNYI Piroska:

A tervszerű műemlékvédelmi tevékenység előfeltételei 1945 és 1963 között teremtődtek meg. Az 1949. évi 13-as számú törvényerejű rendelettel létrehozott Múzeumok és Műemlékek Központjának műemlékvédelemmel kapcsolatos tevékenysége előbb a népművelési miniszter, majd a Minisztertanács által létrehozott Építészeti Tanács, s ezt követően pedig 1955-ben az Országos Építésügyi Hivatal hatáskörébe tartozott.

A műemléki feladatok 1957-ben kerültek az Építésügyi Minisztériumhoz, és ugyanabban az esztendőben veszi át a Fővárosi Tanács Városrendezési és Építészeti Osztálya a műemléki jogkör gyakorlását a főváros területén. Ez azért figyelemre méltó, mert a műemlékvédelem a legtöbb országban a művelődésügy hatásköre, és a fenti szervezeti megoldással Magyarország a kivételek közé tartozik.

A műemlékvédelemnek az építésügyi tárcához való kerülése annak a körülménynek a célszerű és idejekorán való felismeréséből született, hogy noha ez a feladat kulturpolitikai, szorosan be van ágyazva városrekonstrukcióba, s összeütközése a gazdasági, ipari élettel a kulturális érdekek vereségével járhat. Ugyanakkor, lévén, hogy a műemlékek építmények, fontos, hogy a műemléki érdeket is ugyanaz a tárca képviselje, mely gazdája a tervező vállalatoknak, az építő- és építőanyagiparnak. A város minden esetben bonyolult rendszert jelent, melyben a városrendezési tevékenység teremt megfelelő élet-, munka- és lakókörülményeket. A városokban végrehajtott rekonstrukciókat aszerint különböztetjük meg, hogy részben, vagy teljesen avult városban történik-e, ahol ezt a rekonstrukciót elsősorban a gazdaságosság körülményei szabják meg. Mig a történeti városok rekonstrukciója éppen a műemlékhatósági tevékenységgel és a jogszabályok segítségével a kulturpolitikai érdeket előtérbe helyezheti. Mód van annak a mérlegelésére, milyen környezetet teremt a megmaradó építészeti emlékeknek és melyektől fosztja meg a várost a rekonstrukció.

A főváros több mint 15 esztendeje fejt ki a városrendezéssel szoros együttműködésben a műemlékvédelmi tevékenységét. Ez a védett épületeknek nem pusztán egyenként való fenntartását jelenti, hanem, mint a város jellegzetességét adó együttesek fenntartását és a város egészébe való befoglalását. Egyben visszahelyezésüket a modern társadalmi és gazdasági élet feltételei közé.

E feladat megoldását megkönnyítette az, hogy az egyházi műemlékektől eltekintve a védett épületeknek ugyszólván teljes állománya állami tulajdon. Így a helyreállítások a városfejlődés és -fejlesztés folyamatával szoros összefüggésben történtek és történnék, egy-egy városrésze kiterjedően. Így vált szemünk előtt a budai vár lakónegyede idegenforgalmi centrummá és vonzó igényes lakónegyeddé, mely kulturpolitikai feladatát látványosan teljesíti, szakszerűen helyreállított épületei sorával. Sok-sok terv és szakszerű munka árán őrizve meg az előző korok művészetének, technikai tudásának a bizonyítékát minden leírásnál szemléletesebben.

A várnegyedet, noha csak 1966-ban nyilvánították műemléki jelentőségű területté, a felszabadulás után kezdettől fogva akként kezelték. A Vár egész területére már 1949-ben elkészítette a Fővárosi Tervezőiroda Városépítési Szakosztálya az első rendezési tervet. A helyreállítási gyakorlat megfelelt azoknak a nemzetközi elveknek, amit majd csak jóval később, 1964-ben rögzített az un. Velencei Carta. Ez előírja, hogy az egyes helyreállításoknak tiszteletben kell tartaniuk mindazt, amit a különféle korszakok az épülethez hoztának és igyekezzenek azokból mindent megtartani, illetve felszínre hozni, ami érték, anélkül azonban, hogy előnyben részesítsenek bármelyik kor stílusát a többi rovására.

Az épületeket a helyreállítás nem tekintette egyszerűen anyagi javaknak, hanem kulturális értéknek, s a felhasználásuk során éppen e kulturális érték érvényesülésének engedte át az első helyet. Ezért törekedett arra, hogy az egyes épületek építészeti értéküknek, jellegüknek megfelelő használatot kapjanak. E téren közismerten a legnagyobb szabású a budavári palota, ahol a műemléki terek elsőrendű kulturális célt, az ott előkerült leletanyag bemutatását szolgálják. Rendkívül szerencsés, hogy ez még a dunaparti városkép meghatározó elemének a helyreállítását is jelentette egyben.

Az eddigi tapasztalatok felhasználásával, s a főváros általános rendezési tervébe illeszkedő részletes rendezési tervek alapján kerül sor a fővárossal egyesült három város